

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויקהל, תשע"א
מספר 904

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

נדבת הנשים

התורה מתארת בדרך כלל את המאורעות בראיית הכלל – נשים וגברים כאחד, אלא אם מילאו הנשים תפקיד מיוחד או יוצא דופן שהתורה רוצה להדגיש. למשל, בשירה שלאחר קריעת ים סוף מודגשת במיוחד שירתן של הנשים כפעולה ייחודית נוספת, שונה משירת הגברים ומקבילה לה. ברוב המאורעות האחרים לא הודגש תפקיד הנשים, למשל בזמן מתן תורה, עד שחז"ל ראו צורך למלא את החסר במדרשיהם על ידי דיוק מן הכתובים. למשל, דרישת הביטוי "בית יעקב" לעומת "בני ישראל". נראה שהתורה לא הדגישה את ייחודן של הנשים באותו מעמד כיוון שהיו נוכחות בו כמו הגברים. בפרשתנו מדגישה התורה במיוחד, שלא כהרגלה, את תפקידן של הנשים במלאכת המשכן הן בעשייה הן בנדבה. בעשייה – חלקן החשוב במלאכת האריגה והטוויה, ובנדבה – מודגשת תרומתן האישית של הנשים לצד תרומת הגברים. מפאת קוצר היריעה נעסוק להלן בפן של הנדבה בלבד.

קודם שנעיין בדברי הפרשנים מן הראוי להשוות בקיצור את תיאור שני המאורעות הסמוכים זה לזה, שבהם נתבקשו ישראל להתנדב: מעשה העגל ומעשה המשכן. במעשה העגל, לאחר שלחצו ישראל על אהרון לעשות את המעשה, הוא מצווה עליהם לנדב את תכשיטיהם: "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֶהְרֹן פְּרָקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּגִיכֶם וּבְנִתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלַי. וַיִּתְּפְרְקוּ כָל-הָעָם אֶת-נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל-אֶהְרֹן" (שם' לב: ב-ג). אהרון הוא שפונה אל העם, והוא המצווה אותם לפרוק את נומי הזהב שבאוזני נשיהם. אך הכתוב מספר שהגברים הביאו את הנזמים אשר באוזניהם. מה קרה לתכשיטי הנשים? האם סירבו למסור את תכשיטיהן? הדעת נותנת שכן, שהרי הפסוק מדגיש שהגברים הביאו את מה שהיה עליהם ולא את מה שהיה לנשותיהם. ואילו בפרשתנו כתוב (לה: ה-ט):

קָחוּ מֵאֲתֵכֶם תְּרוּמָה לַה' כֹּל נָדִיב לְבֹו יְבִיאָהּ אֶת תְּרוּמַת ה' זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֶׁת... וַיָּבִיאוּ כָל-אִישׁ אֲשֶׁר-נִשְׂאוֹ לְבֹו וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רֹחוֹ אוֹתוֹ הָבִיאוּ אֶת-תְּרוּמַת ה' לְמִלְאֶכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל-עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ. וַיָּבִיאוּ הָאֲנָשִׁים עַל-הַנְּשִׁים כֹּל נָדִיב לֵב הָבִיאוּ חֶחַ וְנָזָם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל-כְּלֵי זָהָב וְכָל-אִישׁ אֲשֶׁר הֵגִיף תְּנוּפֶת זָהָב לַה'. וְכָל-אִישׁ אֲשֶׁר-נִמְצָא אוֹתוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן... הָבִיאוּ. וְכָל-אִשָּׁה חֲכֵמַת-לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מְטוֹה אֶת-הַתְּכֵלֶת וְאֶת-הָאַרְגָּמָן אֶת-תוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת-הַשֵּׁשׁ. וְכָל-הַנְּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לְבֹן אֶתְנָה בְּחֻמָּה טָווּ אֶת-הָעֵצִים... כָּל-אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לָבָם אֹתָם לְהָבִיא לְכָל-הַמִּלְאָכָה.

אם כן, שלא כמו במעשה העגל, ששם תכשיטי הנשים אינם נזכרים, כאן יש לנשים נוכחות חזקה בשלב הנתינה, שהרי רוב התכשיטים הם משל הנשים. כן הדבר בשלב העבודה המוגדרת כאן חכמה מיוחדת שהנשים היו מומחיות בה. חז"ל ורוב הפרשנים מימי הביניים העצימו והגדילו את תפקידן של הנשים בנתינה ואת מומחיותן בעבודה. אחד הפסוקים הבולטים בעניין הנתינה הוא פסוק כ"ב המתאר הן את הנתינה הן את התכשיטים. אמנם בתיאור "וַיָּבִיאוּ הָאֲנָשִׁים עַל-הַנְּשִׁים" יש עמימות מסוימת והוא ניתן להתפרש הן לחיוב הן לשלילה: האם האנשים הכריחו את הנשים לתת את תכשיטיהן כיוון שהנשים לא רצו להיפרד מהם, או שמא האנשים שבאו לתרום את תרומתם כבר מצאו את הנשים במקום שתרמו לפניהם? דהיינו, הנשים היו נדיבות וזריזות מן הגברים בנכונותן לנדב. כך מסביר את הדברים אבן עזרא: "ויבאו האנשים על הנשים – אחר שבאו הנשים. ויש אומרים על דעת הנשים. והטעם, ברצונם. ויש מפרש על כמו עם, וכמוהו רבים" (הפירוש הקצר). ראב"ע מציע כאן שלושה פירושים, בסדר יורד מן הרב אל המועט, ובשלושתם הנשים נדיבות ומתנדבות. הפירוש הראשון מקדים את הנשים לאנשים: תחילה הגיעו הנשים לתרום ורק אחר כך הגיעו האנשים. הפירוש השני מדגיש את הסכמתן של הנשים, שבלעדיה לא יכלו האנשים להביא את תרומתן, ובזה מועצמים כוחן ונדבתן של הנשים אף שלא הן מסרו את התרומה בפועל. הפירוש השלישי מעמיד את הנשים במעמד שווה לאנשים: הם באו יחד והביאו את תרומתן. בדרך דומה מסביר גם רמב"ן את המהלך כולו, אך הוא מוסיף טעם ומסביר שכל מהלך ההתרמה לא יכול להתבצע ללא הסכמתן של הנשים, כיוון שהן שהחזיקו בפועל בתכשיטים.

וטעם ויבואו האנשים על הנשים – בעבור כי הנדבה בתכשיטין היא מצויה אצל הנשים יותר, וכלן היו להן, ופרקו נזמיהן וטבעותיהן מיד, ובאו תחלה, והאנשים אשר נמצאו להם הביאו עמם, כי טעם על הנשים שהן היו שם בראשונה והאנשים נטפלו להן.

אם נדייק בדברי רמב"ן נראה שהם זהים לדברי ראב"ע, רק לא באותו הסדר. גם לפי רמב"ן הקדימו הנשים את הגברים, או שהגברים היו זקוקים להסכמת הנשים בתרומה, או שהנשים והגברים הביאו את תרומתם ביחד. רמב"ן מוסיף כהסבר מסגרת שני טעמים: הנשים החזיקו בתכשיטים, ומקצת מן האנשים החזיקו אף הם בתכשיטים, כלשוננו: "והאנשים אשר נמצאו להם (תכשיטים) הביאו עמם". יתכן שרמב"ן רומז כאן למאורע הקודם, למעשה העגל שהזכרנו לעיל, שבו לא נאמר שהנשים הביאו מתכשיטיהן אלא רק האנשים הביאו, ועל כן לרובם לא נשארו תכשיטים להביא כתרומה למשכן.

ר' דוד העדני (עדן, המאה הי"ג), בעל "מדרש הגדול", מוסיף לדברים הנ"ל תוספת מדרשית חשובה, שאמנם אינה מפורשת בכתובים אולם גם אינה מוכחשת מהם. לדעתו, בשכר זריזותן של הנשים להתנדב למלאכת המשכן זכו הנשים להיכנס לארץ ולא נכללו בעונש שנענש דור המדבר למות במדבר בשל חטא המרגלים (מדרש הגדול, שמ' עמ' תשמ"ד): "ויבואו האנשים על הנשים, מלמד שהיו הנשים מקדימין לאנשים. לפיכך זכו הנשים שלאותו הדור יותר מן האנשים שאלו נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו". דברים דומים אומר העדני גם בדרשתו בחטא העגל. הוא טוען שהנשים זכו להיכנס לארץ בשל סירובן לנדב את תכשיטיהן לעגל.

ההשוואה הסמויה בין יחס הנשים להתנדבות במעשה העגל לבין התנדבותן במעשה המשכן באה בגלוי בדבריו של ר' משה אלשיך. גם הוא סובר כפרשנים אחרים לפניו שהנשים הקדימו את הגברים בנדבתן כאן, ואף מזכיר שהן סירבו להתנדב במעשה העגל. כדי להעצים ולהגדיל את מעשי הנשים כאן, מציין אלשיך שהנשים לא היו במעמד שבו סיפר משה לישראל על הצורך בתרומה למשכן, ורק שמעו על כך מבעליהן. אף על פי כן הקדימו בזריזותן להתנדב עוד לפני האנשים, מה שאין כן במעשה העגל, שבו סירבו הנשים להתנדב:

הנשים קדמו, כי ויבואו האנשים היה על הנשים אחר הנשים. וזהו על הנשים. וזהו אפשר כיוון מהכתוב שלמעלה ויצאו כו', לספר שבחן שלא די שלא נתנו חלק בעגל כי אם שגם בנדבת המשכן עם שהנשים לא שמעו משה רק האנשים, כי הלא ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה שהם האנשים המצווים, ועם כל זה בהבאת הנדבה הנשים קדמו אל האנשים אל כל אשר נשאו לבו כו' על ידי מה שסיפרו להן בעליהן מאשר צוה להם משה.

אלשיך חש שבהסברו זה יצר לאנשים דימוי גרוע: מצד אחד הם נידבו תכשיטים לעגל ומצד אחר השתהו במקום שיכלו לתקן במשהו את המעשה (כגון שתמיד הזדרזו להתנדב, הן לעגל הן למשכן, כי זה הוא אופיים של האנשים), אך כאן הקדימו הנשים את האנשים. לכן מנסה אלשיך בהמשך דבריו להציל את כבודם של האנשים בהבחנתו בהבדל שבין הנתנה הראשונה שהייתה ללא התלהבות ולא היו שלמים עמה ולכן תרמו את המינימום – רק נזם זהב, ובין הנתנה השנייה – כאן יצאו הגברים מגדרם בנדבתם מכל סוגי התכשיטים.

ולחיותו בזה נתן דופי אל האנשים, על כן סמך ואמר כל נדיב לב הביאו חח ונזם כו', לספר שבח האנשים גם הם כי בעגל לא נתנו רק איש נזם זהבו ובמצוה הביאו חח ונזם וכו'.

ניסיון נוסף להשוות בין הנשים לגברים ללא העדפת האחד על האחר מצד הנדבה והזריזות, אנו מוצאים במדרש תנחומא (פקודי סימן יא):

בשעה שבא משה ואמר לישראל קחו מאתכם תרומה שמחו שמחה גדולה והביאו הנדבה בשמחה וזריזות, ראה מה כתיב ויבאו האנשים על הנשים שהיו דוחקין זה על זה שבאין האנשים בערבוביא ומביאין הנדבה.

במדרש אין כל הבדל בין המינים לא ברצון לתת ולא במהירות הנתנה. על פי מדרש זה מנסה ר' אברהם סבע להשוות בין המינים גם בפירוט סוגי התרומות שכל אחת מן האוכלוסיות תרמה, לפי מה שהיה מצוי ברשותה (צורר המור שמ' לה: כב). לדעת סבע, התורה מדגישה בעיקר את חלקן של הנשים, שלא נטעה לומר שלא השתתפו בנתנה, או שנטמעו בציבור הכללי הנקרא בני ישראל.

אספקט אחר של הנדבה – האספקט ההלכתי, מועלה אצל כמה מפרשים. האם אישה יכולה לתרום רכוש משלה ללא רשות בעלה, שהרי "מה שקנתה אישה קנה בעלה" (נזיר כד ע"ב; גיטין עז ע"א). ואם כן, אם האישה תורמת משל בעלה ללא הסכמתו וידיעתו, האם היא נקראת גזלנית והתרומה באה בגזל והיא פסולה, או שמא האישה יכולה לתרום את תכשיטיה שקיבלה מבעלה או מהוריה? אחד הפרשנים הדן בשאלה זו הוא ר' יצחק קארו בספר דרשותיו "תולדות יצחק". לאחר שהוא מביא את דברי רמב"ן שהבאנו לעיל הוא מוסיף:

ויש להקשות על דבריו, שהרי אמרו חכמים ז"ל (ב"ק קט"א) שאסור ליקח צדקה מן הנשים אלא דבר מועט, ואפילו פקדון אסור לקבל מהן, ואיך קבלו מהן תכשיטין. ועוד שהכתוב אמר כל נדיב לב הביאו חח ונזם, נראה שהאנשים הביאוהו ולא הנשים.

לפי קארו הייתה הסכמה בין הנשים לבעליהן לתרום את התכשיטים הללו, ועל כן אין כאן שאלת גזל או צדקה לא כשרה, שהרי היא נמסרה בהסכמת שניהם. קארו אינו רוצה להפר את הסדר המשפחתי הנהוג בזמנו, שבו האיש הוא הדומיננטי, ועל כן הוא מוסיף שמי שהביא בפועל את התרומה הוא האיש (תולדות יצחק שמ' לה: כב):

אבל פירוש הכתוב שהאשה אי אפשר [לה] לתת תכשיטיה אם הביאתם מבית אביה, וכ"ש אם נתנם הבעל לה, וגם הבעל אי אפשר לתתם לאחרים שהרי נתנם לה, ולכן הסכימו האנשים עם הנשים שיתנו תכשיטין שלהן, אבל מפני כבוד בעליהן שיוליכוהו האנשים בידם ומהם יקבלו התכשיטין, וזה הוא שאמר ויבואו האנשים על הנשים שכך הסכימו בעל ואשתו אבל האנשים הביאוהו.

גם ר' טוביה הלוי (צפת, המאה ה"ז) מעלה אותה שאלה הלכתית, אולם לא כפתרוננו של קארו שיצר הדדיות מצד הנתנה אף שובצעה על ידי הבעל משום כבודו, הרי פתרוןנו של ר' טוביה הלוי הוא הפוך. דהיינו, תרומתו של האיש הייתה חשובה ומעולה מזו של האישה. טיעונו הוא שהאישה אינה יצרנית ולא הביאה משלה כלום, וכל מה שיש לה קיבלה

מהוריה או מבעלה, ואילו רכוש שהביא הבעל הצטבר מיגיע כפיו ומעבודה קשה. לכן, התנדבותו של הבעל שונה ומעולה מהתנדבותה של האישה, שככל שתכשיטיה יקרים לה, הרי קיבלה אותם ולא רכשה אותם מכספה לאחר עמל ועבודה (חן טוב לשמ' לה:כב, ניו יורק תשס"ה, עמ' תקפד):

אינו דומה הבאת האנשים להבאת הנשים, שהאיש מביא מיגיע כפיו וממה שעמל בו וגדלו, לא כן האישה. לכן כתב ויבואו האנשים על הנשים שהבאת האנשים היא מעולה ביתר שאת על הבאת הנשים יען הם ברשותם, מה שאין כן הנשים שאינם ברשות עצמן, שאין להם כלום כי אם משל בעליהן.

פרופ' שאול רגב
המחלקה לתולדות ישראל